

Quikscan “Slimme Groei”: *voor een beter begrip en betere toepassing van de term slimme groei*

Opgesteld door:

Dr. Jasper Heslinga

Dr. Stefan Hartman

European Tourism Futures Institute (ETFI)

NHL Stenden Hogeschool

university of
applied sciences

European
Tourism
Futures
Institute

Inhoudsopgave

1. Introductie.....	3
1.1. Waarom deze quickscan?.....	3
1.2. Wat is het doel van deze quickscan?.....	3
1.3. Hoe te gebruiken?.....	3
1.4. Totstandkoming.....	4
2. Slimme groei	5
2.1 Wat is slimme groei?	5
2.2 Principes van slimme groei	6
2.3 Denkkaders voor slimme groei.....	8
2.4 Perspectieven voor slimme groei	10
2.5 Instrumenten voor slimme groei	12
2.6 Plekken waar slimme groei wordt toegepast.....	15
2.7 Projecten waar slimme groei wordt toegepast.....	17
2.8 Netwerken om kennis op te halen over slimme groei	18
2.9 Frisdenkers voor meer inspiratie over slimme groei.....	20
3. Conclusie en aanbevelingen.....	22
3.1 Wat is slimme groei en hoe nu verder?	22
3.2 Aanbevelingen voor werken met slimme groei	23
Colofon.....	25

1. Introductie

1.1. Waarom deze quickscan?

Fryslân zet in op *slimme groei* als leidend principe in haar beleid voor de gastvrijheidseconomie. Slimme groei helpt om op vernieuwende wijze na te denken over de ontwikkeling van toerisme en recreatie zodat het positief bijdraagt aan het oplossen van de grote leefbaarheid- en duurzaamheidsvraagstukken die op Fryslân afkomen in de komende jaren. Het bestuursakkoord 2023-2027 (*Oparbeidzje foar Fryslân*) laat helder zien dat er rondom natuur, landbouw, wonen, energie, mobiliteit, werkgelegenheid, leefbaarheid grote opgaven liggen. Toerisme en recreatie kunnen, onder de juiste condities, een positieve bijdrage leveren aan die opgaven. Waar op enkele plekken ter wereld toerisme en recreatie jammer genoeg voor allerlei problemen zorgen, zet Fryslân er al een paar jaren op in om dit slim te doen en ervoor te zorgen dat de gastvrijheidseconomie juist in dienst komt te staan van het versterken van het platteland en het vergroten van de leefbaarheid van Fryslân. Dit gedachtegoed past goed bij het statement dat Taleb Rifai maakte in 2017, toen hij secretaris-generaal was van de Verenigde Naties Wereld Toerisme Organisatie (UN World Tourism Organization - UNWTO): *“growth is not the enemy; it’s how we manage it that counts”*. Groei is dus prima, maar organiseer het dan wel slim.

Fryslân laat met het reeds ingezette beleid zien dat toerisme en recreatie op een andere manier moet én kan. In Fryslân wordt de term slimme groei steeds meer omarmd en heeft het de afgelopen jaren een centrale plaats gekregen in verschillende beleidsstukken, zoals de beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028, het Uitvoeringsprogramma Gastvrij Fryslân 2028, Gastvrij Fryslân programmaplan 2024-2028 ende ‘Position paper Gastvrij Fryslân’ door Martin Boisen (For The Love of Place). Om de koers voor de toekomst van gastvrijheid in Fryslân voort te zetten, is het goed om te checken of Fryslân met slimme groei nog steeds op de goede weg zit en te onderzoeken hoe deze ingeslagen weg kan worden verrijkt met inspirerende internationale voorbeelden zodat slimme groei nog meer betekenis gaat krijgen voor de Friese beleidspraktijk.

Om dit te verhelderen is het European Tourism Futures Institute (ETFI) van NHL Stenden Hogeschool gevraagd om kennis te ontwikkelen rondom slimme groei voor Fryslân door van buitenaf, vanuit internationaal perspectief, naar binnen te kijken naar de situatie in Fryslân. Fryslân is uiteraard niet de enige regio die met slimme groei aan de slag wil. Des te meer reden om te weten welke initiatieven er zijn om zodoende de discussie in Fryslân te kunnen voeden, te kunnen inspireren (out-of-the-box) en mogelijk hiervan te kunnen leren.

1.2. Wat is het doel van deze quickscan?

Het doel van het project is te komen tot een overzicht van internationale en nationale inzichten die helpen om slimme groei beter te duiden en concretiseren. Dit rapport biedt overzicht en doet aanbevelingen voor die duiding en concretisering in Fryslân. Door middel van een quickscan is in kaart gebracht welke denkkaders, perspectieven, plekken, projecten, netwerken en personen er met slimme groei bezig zijn elders ter wereld.

1.3. Hoe te gebruiken?

De output van dit project kan input zijn voor discussies met de ‘denktank’ zoals die wordt opgezet als onderdeel van de opgave Slimme Groei van de provincie Fryslân. Daarnaast kan de output helpen als analysekader voor de beoogde 5 pilots, tevens als onderdeel van opgave Slimme Groei van de provincie Fryslân.

1.4. Totstandkoming

Deze quickscan is opgesteld op basis van de kennis en ervaring van Jasper Heslinga en Stefan Hartman, beide werkzaam bij het European Tourism Futures Institute (ETFI). Een werksessie met een groep (internationale) toerisme-experts van NHL Stenden Hogeschool heeft voor veel en bruikbare input gezorgd. Ook is de inhoud van deze quickscan meerdere malen besproken met het werkteam van de opgave 'Slimme Groei'. De conceptversie is gepresenteerd op 8 september in een denktank-sessie waar het begrip slimme groei. Alle stappen hebben voor verrijking gezorgd van eindproduct zoals het nu voorligt.

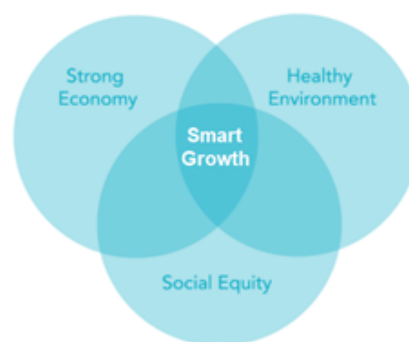
2. Slimme groei

2.1 Wat is slimme groei?

Slimme groei zal voor velen goed in de oren klinken (want wie wil er nou “domme” groei¹?). Toch is er nog veel onduidelijkheid over wat het nu precies is. Voorafgaand aan het duiden en meer tastbaar maken van de term, is het allereerst zaak om helder te krijgen waar we het nu eigenlijk over hebben. De term wordt veelal gebruikt in de Verenigde Staten en omvat een reeks ontwikkelings- en beschermingsstrategieën die onze gezondheid en natuurlijke omgeving helpen beschermen en onze gemeenschappen aantrekkelijker, economisch sterker en sociaal meer divers te maken (US Environmental Protection Agency, 2023²).

De term stamt uit de jaren '70 en werd toen veelal gebruikt in het domein van de stadsplanning en transport, met als doel om groei te concentreren in compacte beloopbare stedelijke centra en om wildgroei ('urban sprawl') te voorkomen³. De term wordt gebruikt om te pleiten voor compacte, transitgerichte, beloopbare, fietsvriendelijke vormen van ruimtegebruik. De term 'slimme groei' werd aanvankelijk vooral gebruikt in Noord-Amerika, is later overgewaaid naar Europa echter in termen als "compacte stad", "stedelijke verdichting" of "stedelijke intensivering" om hetzelfde te beschrijven.

Door de tijd heen heeft slimme groei als concept bredere steun gekregen als een manier om meer leefbare, veerkrachtige en rechtvaardige gemeenschappen te creëren⁴. De onderliggende principes (daar komen we straks op), zijn naast toepassingen in een stedelijke context wel degelijk vertaalbaar naar de situatie in Fryslân. Immers, in basis gaat het idee achter slimme groei over het hebben van een sterke economie, een gezonde omgeving en sociale gelijkheid zoals het figuur 1 laat zien⁵. Of in andere woorden, over waarde creëren en kosten besparen, maar tegelijkertijd de kwaliteit van leven verbeteren voor zowel huishoudens, bedrijven als overheden.

Bron: Go Smart Rhode Island

¹ “Few among us would oppose smarter growth, or wish to be identified with the creation of its opposite “ aldus Alex Krieger in "Beyond the rhetoric of smart growth." Architecture, vol. 88, no. 6, June 1999, pp. 53+

² <https://www.epa.gov/smartgrowth/about-smart-growth>

³ Ye, L, Mandpe, S. & Meyer, P. B. (2005) What Is “Smart Growth?”—Really? Journal of Planning Literature, Vol. 19, No. 3). DOI: 10.1177/0885412204271668

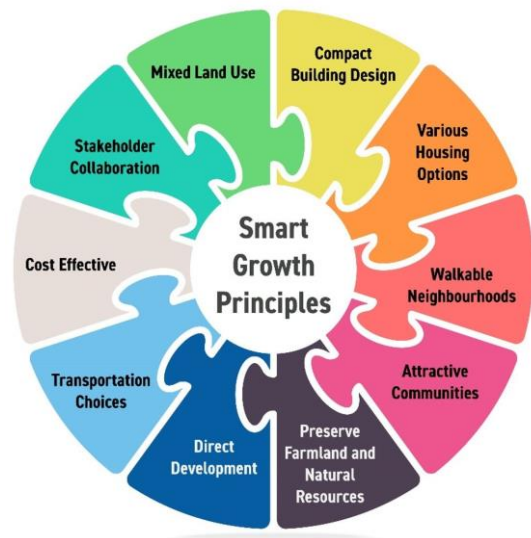
⁴ <https://theurbanplanning.com/what-is-smart-growth/>

⁵ <https://growsmartri.org/>

2.2 Principes van slimme groei

Welke principes van slimme groei zijn er en hoe zijn die bruikbaar te maken voor Fryslân?

Fryslân zet in op *slimme groei* als leidend principe in haar beleid voor de gastvrijheidseconomie, om op vernieuwende wijze na te denken over de ontwikkeling van toerisme en recreatie. Elders in de wereld wordt de link tussen slimme groei en toerisme, recreatie en vrije tijd maar amper gemaakt (of in ieder geval niet zo genoemd). Toch is de gedachte om over slimme groei te spreken in de context van de gastvrijheidssector erg logisch. Om meer handvatten te geven aan wat slimme groei kan betekenen voor deze sector, is het zaak een doorvertaling te maken van de onderliggende 10 principes zoals weergegeven in figuur 2. De 10 principes van slimme groei zijn hieronder vertaald naar toerisme in Fryslân:

1. Gemengd grondgebruik / multifunctioneel ruimtegebruik: In Fryslân kan gemengd / multifunctioneel grondgebruik in toeristisch-recreatieve gebieden resulteren in diverse en levendige bestemmingen. Dit kan betekenen dat accommodaties, recreatieve voorzieningen en lokale bedrijven worden geïntegreerd, waardoor bezoekers gemakkelijk toegang hebben tot verschillende ervaringen en activiteiten. Bovendien voorkomt multifunctionaliteit dat er sprake is van een mono-economie waarbij een gemeenschap te zwaar leunt op de gastvrijheidseconomie.
2. Profiteer van compacte architectonische ontwerpen: Door compacte architectonische ontwerpen te benutten, kan Fryslân ruimte besparen en tegelijkertijd aantrekkelijke toeristische voorzieningen creëren. Dit kan betekenen dat hotels, restaurants en recreatieve faciliteiten worden geïntegreerd in compacte gebouwen, waardoor open ruimtes behouden blijven, het landschap wordt gerespecteerd en er volop aandacht is voor hoogwaardige architectuur.
3. Creëer een scala aan huisvestingsmogelijkheden en keuzes: Het bieden van diverse huisvestingsmogelijkheden in Fryslân kan zorgen voor een inclusieve en aantrekkelijke toeristische ervaring. Dit kan betekenen dat er verschillende soorten accommodaties beschikbaar zijn, zoals hotels, vakantiehuisen, campings en bed & breakfasts, om tegemoet te komen aan de uiteenlopende behoeften en budgetten van bezoekers.
4. Creëer loopbare buurten: Het creëren van loopbare buurten in toeristische gebieden van Fryslân kan de bezoekerservaring verbeteren. Dit kan betekenen dat er aandacht wordt besteed aan voetgangersvriendelijke infrastructuur, zoals wandelpaden en fietspaden, waardoor bezoekers gemakkelijk attracties, winkels en restaurants kunnen verkennen.
5. Stimuleer onderscheidende, aantrekkelijke gemeenschappen met een sterk gevoel van identiteit: Door de lokale gemeenschappen en cultuur te betrekken bij het toerisme, kan Fryslân unieke en aantrekkelijke bestemmingen creëren. Investeer bijvoorbeeld in het behoud van historische gebouwen, het bevorderen van lokale ambachten en tradities, en het creëren van levendige culturele evenementen en festivals.

6. Behoud open ruimte, landbouwgrond, natuurlijke schoonheid en unieke natuurgebieden: Het behoud van de natuurlijke en agrarische gebieden in Fryslân is van cruciaal belang voor duurzaam toerisme. Neem bijvoorbeeld maatregelen om de natuurlijke schoonheid, ruimtelijke kwaliteit, karakteristieke landschappen en biodiversiteit te beschermen, bijvoorbeeld door het behoud van natuurgebieden, het bevorderen van ecotoerisme en het ondersteunen van duurzame landbouwpraktijken.
7. Stimuleer 'bottom-up' ontwikkelingen vanuit bestaande gemeenschappen: In plaats van nieuwe toeristische ontwikkelingen vanaf nul te starten, kan Fryslân zich richten op het versterken van bestaande gemeenschappen en infrastructuur. Investeer bijvoorbeeld in het herstel en de verbetering van historische stadskernen, het stimuleren van lokale ondernemers en het bevorderen van samenwerking tussen toeristische stakeholders en de lokale gemeenschap.
8. Bied een verscheidenheid aan transportopties: Het aanbieden van diverse transport mogelijkheden in Fryslân kan zorgen voor gemakkelijke mobiliteit en duurzaam reizen voor toeristen. Investeer bijvoorbeeld in een goed openbaar vervoersnetwerk, het faciliteren van fietsverhuur en het promoten van milieuvriendelijke vervoerswijzen zoals elektrische (deel)voertuigen.
9. Maak ontwikkelingsbeslissingen voorspelbaar, eerlijk en kosteneffectief: Het nemen van voorspelbare en eerlijke ontwikkelingsbeslissingen in Fryslân kan een gunstig klimaat creëren voor duurzaam toerisme. Zorg bijvoorbeeld voor duidelijke regelgeving en procedures zijn voor de ontwikkeling van toeristische projecten, het waarborgen van transparantie en het minimaliseren van onnodige kosten en bureaucratie.
10. Moedig samenwerking tussen gemeenschappen en belanghebbenden aan: Door samenwerking tussen de lokale gemeenschap, overheden en belanghebbenden te bevorderen, kan Fryslân een inclusieve en participatieve toeristische bestemming worden. Zet bijvoorbeeld platformen op voor dialoog en samenwerking, waarin ideeën, feedback en inbreng van alle betrokkenen worden verwelkomd en gewaardeerd.

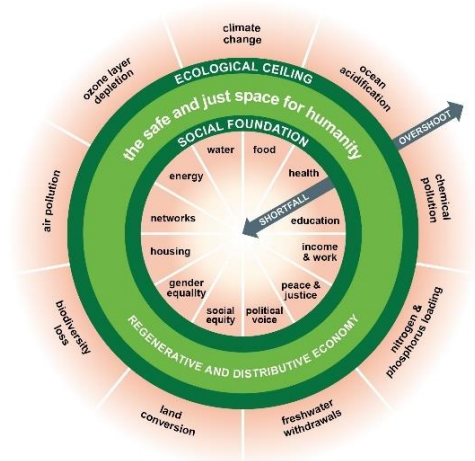
Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- Deze 10 principes bieden concrete aanknopingspunten voor Fryslân om toerisme en recreatie in te zetten voor slimme groei.
- Kijk per principe wat er al gedaan wordt in Fryslân en waar nog verder op ingezet moet worden.

2.3 Denkkaders voor slimme groei

Welke denkkaders worden (inter)nationaal gebruikt die passen bij slimme groei?

- Een van de belangrijkste mondiale denkkaders rondom duurzame ontwikkeling zijn de Sustainable Development Goals (SDGs). Deze zijn ontwikkeld door de Verenigde Naties (VN) en hebben recentelijke ook een specifieke doorvertaling gekregen voor toerisme. Hierbij worden **17 maatschappelijke doelen** geformuleerd waar toerisme aan bij kan dragen. Ondanks dat toerisme van groot economisch belang kan zijn voor een regio (toerisme is de op twee na hoogste categorie ter wereld wat betreft exportopbrengsten, vertegenwoordigt 10% van het mondiale BBP, 30% van de dienstexport en 1 op de 10 banen in de wereld), heeft de groei van toerisme de potentie om direct of indirect bij te dragen aan deze doelen.
- Groei kan niet ongelimiteerd doorgaan. De Britse econoom [Kate Raworth](#) lanceerde in 2017 haar idee van de 'Doughnut Economics', een economisch model dat economische welvaart meet door te kijken naar de realisatie van een sociaal fundament zonder het overschrijden van ecologische plafonds, oftewel waarbij groei op een dusdanige, slimme, manier plaats zouden moeten vinden dat het niet over drempelwaarden heen gaat.
- Ideeën over de 'betekeniseconomie' gaan over maatschappelijke ontwikkeling waarbij de menselijke behoefte naar zingeving en betekenisvol handelen centraal staat. Over de balans tussen wat goed is voor ons als persoon en wat goed is voor het grote geheel, het algemeen belang. Economie is dan een middel om het welzijn van mens, dier en de natuur te laten floreren, en dat staat niet zomaar gelijk aan groei.
- Binnen het Europese beleid is de "Smart Specialisation Strategy (S3)" is een bekende en beproefde beleidsstrategie (zie het werk van de [OECD](#) en [JRC van de EU](#)). Het idee is om prioriteit te leggen bij een beperkt aantal sterke economische (sub)sectoren, waar de regio goed in is, en vervolgens actief te sturen op en te werken aan diversificatie. Samenwerking binnen de triple helix (of zelfs, 'quadruple helix') wordt gezien als cruciaal. Een regio bouwt met deze strategie voort op de kennis en kunde die in de loop van de tijd zijn opgebouwd en zet deze in voor vernieuwing en ontdekking van nieuwe (sub)sectoren die in de toekomst dragers van sociaaleconomische ontwikkeling zijn.
- Toeristisch-recreatieve bestemmingen zijn te zien als "common pool resources (CPRs)"⁶. Dit wil zeggen dat bestemmingen zijn opgebouwd uit, én gebruik maken van, allerlei onderdelen met maatschappelijke nut, te denken aan natuurlijke habitats, historische monumenten, water en energie, openbare ruimte, infrastructuur en sociaal en cultureel kapitaal. Als bestemmingen worden gezien als exploitierbare plekken en als partijen vanuit eigenbelang handelen, lopen bestemmingen het gevaar dat zij voor alle partijen verminderde voordelen bieden⁷. In de theorie van Garrett Hardin (1968) zijn CPRs eindig en lopen zij het risico te worden uitgebuit en uiteindelijk

⁶ <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738394901228>

⁷ Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.

vernietigd (de welbekende ‘tragedy of the commons’^{8,9}). Voor duurzame bestemmingsontwikkeling, is een vorm van rentmeesterschap (‘stewardship’) nodig dat de eisen van bezoekers en bewoners aan gedeelde bronnen bewaakt en beheert waar nodig, om ervoor te zorgen dat de bronnen eerlijk worden verdeeld onder degenen die ze nodig hebben voor hun dagelijkse behoeften, terwijl bescherming van hun kwaliteit en beschikbaarheid voor toekomstige generaties^{10,11}.

- De laatste jaren zijn stemmen rondom het concept ‘[degrowth](#)’ steeds luider geworden. Deze sociale beweging is een tegenreactie op de kapitalistische dat groei altijd noodzakelijk is en dat degrowth kan leiden tot een werkelijk duurzame vorm van toerisme. Slimme groei kan volgens deze lijn ook ‘krimp’ of minder toerisme betekenen.
- Bij het definiëren bleek dat een exacte doorvertaling van slimme groei naar het gastvrijheidsdomein niet heel precies te maken valt. Echter, zijn er veel concepten die er heel dicht tegenaan zitten. Zo is er bijvoorbeeld ‘[smart tourism](#)’, maar dit verwijst naar de toepassing van informatie- en communicatietechnologie, voor het ontwikkelen van innovatieve hulpmiddelen en benaderingen om het toerisme te verbeteren en te verduurzamen. Slimme groei zoals ingezet in Fryslân, gaat daar maar deels over. Het idee achter ‘[responsible tourism](#)’ komt veel meer tot de kern, en gaat over verantwoordelijkheid nemen voor het bereiken van een duurzame vorm van toerisme en daarmee betere plekken te creëren waar mensen kunnen wonen en betere plekken voor mensen om te kunnen bezoeken. Voor Fryslân is het idee achter ‘[rural tourism](#)’ tevens van belang. Dit heeft een groot potentieel om lokale economische groei en sociale verandering te stimuleren vanwege zijn complementariteit met andere economische activiteiten (bijvoorbeeld landbouw, natuur, erfgoed, water, etc.), zijn bijdrage aan het BNP en het scheppen van banen, en zijn vermogen om de spreiding van de vraag in de tijd te bevorderen (seizoensinvloeden tegengaan) en langs een bredere gebied. De wereldtoerisme organisatie van de Verenigde Naties (UNWTO) biedt een [beleidskader](#) en een [gidsdocument](#) om stappen te kunnen maken het inzetten van toerisme als middel voor plattelandsontwikkeling. Daarnaast zijn er recentelijk ook nieuwe concepten in opkomst. Zo is ‘[conscious travel](#)’ een perspectief dat een holistische, integrale benadering van toeristische ontwikkeling hanteert, ontworpen om de netto positieve voordelen te maximaliseren en ervoor te zorgen dat gasten, werknemers, bedrijven en plaatsen floreren. In diezelfde lijn zit het idee van ‘[regenerative tourism](#)’, wat nog een stap verder gaat. Het belangrijkste doel van regeneratief toerisme is dat bezoekers een positieve impact hebben op hun vakantiebestemming, wat betekent dat ze deze in een betere staat achterlaten dan hoe ze deze aantreffen. Dit concept dat verder gaat dan het "niet beschadigen" van het milieu en dat gericht is op het actief revitaliseren en regenereren ervan, wat resulteert in een positieve cyclus van effecten op lokale gemeenschappen en economieën. Ook het idee achter ‘[destination stewardship](#)’ ligt in dezelfde lijn en is een benadering die de eisen in evenwicht brengt en beantwoordt behoeften van een bestemming en haar gemeenschappen, maar werkt met legitimiteit en toestemming volgens een participatief bestuursmodel.
- Vele van bovenstaande denkkaders komen samen in de door het Centre of Expertise Leisure Tourism and Hospitality (CELTH) ontwikkelde Agenda Bewuste Bestemmingen. In een ‘[bewuste bestemming](#)’ wordt gastvrijheid en waarde gecreëerd voor zowel toeristen, bewoners als

⁸ Garrett Hardin (1968) The Tragedy of the Commons. Science 162, 1243-1248.
<https://doi.org/10.1126/science.162.3859.1243>

⁹ Hardin, Garrett. 2009. "The Tragedy of the Commons." *Journal of Natural Resources Policy Research* 1(3): 243-253.

¹⁰ Enqvist, J. P., West, S., Masterson, V. A., Haider, L. J., Svedin, U., Tengö, M. (2018) Stewardship as a boundary object for sustainability research: Linking care, knowledge and agency. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 179, pp. 17-37.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.07.005>

¹¹ Bollier, D. (2014) The Commons as a Model for Ecological Governance. Online article, retrieved from <http://www.bollier.org/blog/commons-model-ecological-governance>

bedrijven. Partijen streven naar een uitkomst waarmee het gastvrijheidsdomein zo positief mogelijke sociale, ecologische en economische impacts heeft en waarbij het leidt tot zo hoog mogelijke kwaliteit van leven, ervaren en werken.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- Van globaal tot lokaal, op elk schaalniveau is een verschuiving gaande van een beperkte focus van toerisme en recreatie op economie, naar een bredere focus op bredere maatschappelijke doelen, zoals leefbaarheid en welzijn.
- Al deze denkkader hebben gemeen dat wat wie zien als “succes” wordt geherdefinieerd. Niet alleen kijken naar wat het oplevert qua banen en inkomen, maar ook wat het maatschappelijk oplevert en maatschappelijk kost (Zie [‘Invisible Burden’](#) door The Travel Foundation).
- Het dominante denken volgt steeds meer het credo “create better places for people to live in, and better places to visit”.
- Voor Fryslân is het van belang om dat alles rondom toerisme en recreatie zou moeten bijdragen aan dit hogere doel. Toerisme en recreatie is dan ook geen doel op zich meer, maar een middel om te komen tot dit maatschappelijke doel.
- Probeer inzichtelijke te maken aan welke SDGs toerisme en recreatie in Fryslân op een slimme manier bijdraagt.

2.4 Perspectieven voor slimme groei

Welke perspectieven zijn ontwikkeld die helpen bij de inbedding van slimme groei in beleid?

Internationaal

- [Paris Agreement](#), oftewel het akkoord van Parijs, is een toezegging om de gemiddelde stijging van de opwarming van de aarde te beperken tot “ruim onder” 1.5 C. Integendeel, de emissies moeten onmiddellijk worden verminderd ten opzichte van de huidige niveaus en tegen het einde van dit decennium worden gehalveerd, en uiterlijk in 2050 vrijwel nul zijn.

- De in 2021 getekende [Glasgow Declaration](#) is een katalysator voor een grotere urgentie over de noodzaak om de klimaatactie in het toerisme te versnellen en om sterke toezeggingen te doen ter ondersteuning van de wereldwijde doelstellingen om de uitstoot in het komende decennium te halveren en zo snel mogelijk vóór 2050 Net Zero-emissies te bereiken. Toerisme heeft te maken met klimaatvraagstukken en vraagt om slimme oplossingen.
- De toeristische sector heeft nog steeds te kampen met de nasleep van COVID-19. De [Bali Guidelines](#) (als onderdeel van de G20 top) benadrukken dat de wederopbouw van het toerisme ook een kans is voor transformatie, waarbij de nadruk ligt op het benutten van de impact ervan op bestemmingen en het opbouwen van veerkrachtigere gemeenschappen en bedrijven door middel van innovatie, digitalisering, duurzaamheid, gedeelde verantwoordelijkheden en partnerschappen. Recentelijk is een hierop gepubliceerd, de [Goa Roadmap](#), welke in gaat op de rol van toerisme als vehikel voor het bereiken van de eerder genoemde SGDs.
- Met de '[Transition Pathways for Tourism](#)' identificeerde de Europese Commissie 27 actiegebieden voor de 'groene' en 'digitale' transitie en voor het verbeteren van de veerkracht van het toerisme in de Europese Unie, op gebieden als beleid en bestuur, duurzame mobiliteit, groene transitie, digitale transitie, vaardigheden, veerkracht en inclusie, en ondersteuning van belanghebbenden.
- Dit is in lijn met de in December 2019 gelanceerde '[Green Deal](#)' en de EU-industriestrategie, die in maart 2020 werd aangenomen, waarmee de Europese Commissie een stappenplan opstelde voor de overgang naar een duurzame, koolstofarme en circulaire economie .
- Op het gebied van de digitale transitie is '[Smart Tourism Destinations](#)' een initiatief van de Europese Commissie rondom het ondersteunen van de implementatie van innovatieve digitale oplossingen om toerisme duurzaam en toegankelijk te maken en hiermee de toeristische ervaring te verbeteren. Deze datagestuurde benadering kenmerkt zich door de betrokkenheid van een groot aantal belanghebbenden, waaronder beleidsmakers, particuliere sectoren praktijkmensen en academische onderzoekers.
- The 'Tourism for Good' strategie van [Wonderful Copenhagen](#) was de eerste stap op een lange reis naar duurzaam toerisme. Deze strategie heeft al doel om toerisme op een verantwoorde manier te beheren voor het algemeen welzijn van zowel de lokale bevolking, reizigers als de planeet.
- In Nieuw-Zeeland werd het [Tourism Industry Transformation Plan](#) (ITP) opgesteld, een samenwerking met de toeristenindustrie, Māori, vakbonden, werknemers en de overheid om het toerisme in Aotearoa om te vormen tot een meer regeneratief model.
- De oorspronkelijke link met planologie en geografie, maakt dat placemaking kan goed bijdragen aan slimme groei. Dit is zowel een overkoepelend idee als een praktische benadering voor het verbeteren van een buurt, stad of regio en inspireert mensen om gezamenlijk de openbare ruimte opnieuw uit te vinden en opnieuw uit te vinden als het hart van elke gemeenschap. '[Projects for Public Spaces](#)' houdt zich hier mee bezig.

Nationaal

- Het anders nadenken over toerisme heeft op nationaal niveau ook de nodige navolging gekregen. Allereest was daar '[Perspectief 2030](#)' en de daaruit volgende '[Actieagenda Perspectief 2030](#)' toerisme, ontwikkelt door het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC). In beleidstermen op nationaal niveau werd voor gesproken over de veranderende rol van toerisme bijdragend aan het welzijn en de welvaart in heel Nederland. Ook het rapport vanuit de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (RLI) over '[Waardevol Toerisme](#)' uit 2019, een pleidooi voor gebalanceerde groei van het inkomende en binnenlandse toerisme in Nederland, waarbij economie, samenleving en leefomgeving met elkaar in samenhang worden bekeken

- Sindsdien zijn deze veranderende perspectieven verder uitgewerkt in een aantal thematische verdiepingen. NBTC (2022) ontwikkelde het koersdocument '[Op weg naar klimaatneutraal toerisme](#)', CELTH (2022) kwam met de '[Onderzoeksagenda Duurzaamheid Leisure, Tourism & Hospitality](#)', en recentelijk was er een manifest vanuit Gastvrij Nederland en Destinatie Nederland '[Geeft Recreatie & Toerisme de ruimte](#)' om meer aandacht te vragen voor de brede gastvrijheidssector in Nederland en hoe deze bijdraagt aan welvaart én welzijn en raakt terreinen als wonen, verkeer en natuur.
- De afgelopen jaren zijn de nationale perspectieven op de veranderende rol van toerisme regionaal doorvertaald, zoals Perspectief Drenthe 2030, Perspectief Zeeland 2030, Reizen naar morgen (Toerisme Vlaanderen), Redesigning the visitor economy of Amsterdam 2025 en in Fryslân uiteraard de beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 en het uitvoeringsprogramma Gastvrij Fryslân 2028.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

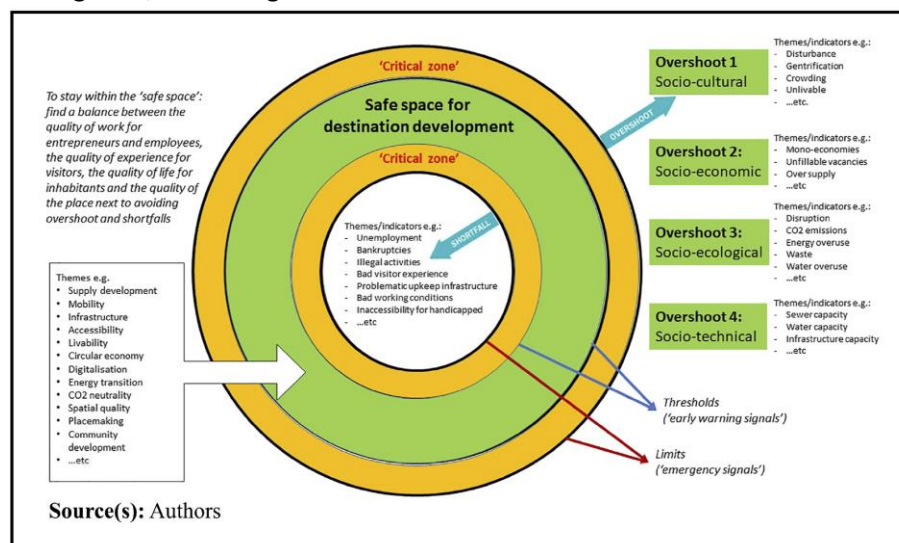
- Ondanks verschillende schaalniveaus veranderen de perspectieven allemaal in hetzelfde richting. Fryslân beweegt mee deze mondiale paradigma verschuivingen.
- Fryslân moet dan ook vasthouden aan de ingezette koers met Gastvrij Fryslân 2028.
- Wil toerisme bijdragen aan slimme groei Fryslân, is het van belang na te denken over hoe dit op een klimaat neutrale manier kan.
- Wie slim wil zijn moet dit ook kunnen aantonen en laten zien door middel monitoring, goede data en heldere informatie over waar toerisme en recreatie aan bijdragen.

2.5 Instrumenten voor slimme groei

Welke instrumenten zijn ontwikkeld voor een bestemming in balans?

Internationaal

- Slimme groei gaat over groeien, maar niet ten koste van alles, oftewel over het vinden van de juiste balans en het binnen en drempelwaarden en kritische grenzen blijven. Het eerdergenoemde idee van de Doughnut is verder uitgewerkt en toegepast in het idee van de '[Doughnut Destination](#)'. Dit instrument helpt bij het inzichtelijke maken van de positieve en negatieve impacts van toerisme en recreatie en neemt niet alleen economische aspecten mee, maar ook sociaal-culturele, ecologische, technologische.

- Het door de Travel Foundation ontwikkelde 'Optimale Value Framework' kan erg goed worden gecombineerd met de Doughnut). In tegenstelling tot andere instrumenten voor impactmeting, begint dit instrument met de behoeften van de gemeenschap. Het proces stelt DMO's (bijvoorbeeld in [Vail](#) en [Lake Tahoe](#) in de VS) in staat om de waarde van toerisme voor hun gemeenschap te begrijpen en te vergroten, de voordelen te vergroten en negatieve effecten te minimaliseren. Op basis van deze prioriteiten worden resultaten, indicatoren en aanbevelingen geïdentificeerd om in de planning te verwerken.
- De UNWTO heeft het initiatief '[Towards a Statistical Framework for Measurement the Sustainability of Tourism \(MST\)](#)' gelanceerd. Het doel hiervan is om een internationaal statistisch kader te ontwikkelen voor het meten van de rol van toerisme in duurzame ontwikkeling, inclusief economische, ecologische en sociale dimensies.
- '[Envisioning Tourism in 2030 and Beyond](#)' biedt een noodzakelijke mix van acties en interventies die de toeristische sector kan ondernemen om in 2030 het doel van 50% reductie van broeikasgassen te realiseren op weg naar nul emissies in 2050. De studie draagt bij aan een beter begrip van de wegen die de toeristische sector daarvoor kan bewandelen en de implicaties daarvan voor de sector. Het doel van het rapport is om discussie, ideeën en vooral actie aan te wakkeren. Het berekenen van de CO2 voetprint kan vrij eenvoudig worden uitgerekend met de [Carbon Calculator](#).
- Er zijn verschillende indexen om 'anders' te nemen. [Human Development Index](#) is een instrument dat in het leven geroepen om te benadrukken dat mensen en hun capaciteiten de ultieme criteria moeten zijn voor het beoordelen van de ontwikkeling van een land, niet alleen economische groei. De [World Happiness Index](#) meet welzijn van mensen. De [Good Country Index](#) meet hoeveel ieder bijdraagt aan de planeet en aan de menselijke soort door middel van hun beleid en gedragingen.
- Daarnaast gaat slimme groei ook over wat een gebied aan kan en daarmee de draagkracht. [Limits of Acceptable Change](#) is bijvoorbeeld een methode om draagkracht te meten en te adviseren wanneer dit te veel is. Daarnaast gaat de [Doxey Index](#) over de houding van bewoners ten opzichte van toerisme en mate van irritatie die dit kan veroorzaken.

Nationaal

- Het door CELTH, NBTC en CBS ontwikkelde '[Bestemming in Balans](#)' biedt inzicht in welke invalshoeken belangrijk zijn bij het beoordelen en inzichtelijk maken van balans en welke data hiervoor gebruikt kunnen worden. Het doel van dit project is om handvatten aan te reiken voor het inzichtelijk maken van balans op de bestemming. De uitkomsten zijn weergegeven in een online publicatie en Het biedt een overzicht van beschikbare data en mogelijke indicatoren voor het meten van verschillende deelonderwerpen die relevant zijn voor balans.
- Gastvrij Nederland gaf CELTH opdracht om de '[Maatschappelijke Waarde](#)' van toerisme en recreatie in kaart te brengen, hoe de maatschappelijke waarde behouden en vergroot kan worden en wie daarvoor de verantwoordelijkheid draagt. Denk hierbij aan beschermen van natuur, versterken van de landbouw, behouden van erfgoed, versterken sociale inclusie en maatschappelijk cohesie.
- '[KNEITER](#)', het Kennisnetwerk Economische Impactanalyses Toerisme En Recreatie, is instrument ontwikkeld door een samenwerkingsverband van twee hogescholen (Breda University of Applied Sciences en HZ University of Applied Sciences), vier consultancybureaus (Bureau Buiten, Decisio, Dynamic Concepts/Markteffect en ZKA) en het Mulier Instituut. Het doel van KNEITER is om de kwaliteit van economische impactanalyses in toerisme en recreatie in Nederland te vergroten, door het delen van bestaande kennis en door de gebruikte methoden en modellen te verbeteren.

- Het gastvrijheidsdomein kan een grote(re) bijdrage kan leveren aan maatschappelijke opgaven en de welvaart van alle Nederlanders in brede zin. De stip op de horizon is dat iedere Nederlander in 2030 profijt heeft van toerisme. Maar hoe dat precies moet is lastig. Het gaat al lang niet meer over marketing, maar voor een slimme vorm van toerisme moet je het hebben over bestemmingsmanagement. De [‘Leidraad Bestemmingsmanagement’](#) ondersteunt partijen bij het vormgeven van bestemmingsmanagement op landelijk, provinciaal, regionaal en lokaal niveau.
- Een vorm van toerisme en recreatie welke slim kan groeien heeft allerlei verbindingen met andere vormen van gebruik, wat kan leiden tot allerlei mooie combinatie. Echter, de ruimte voor toerisme en recreatie is tussen legio andere opgaven is beperkt. Als R&T te weinig integraal wordt meegenomen in ruimtelijke plan- en visievorming dan stranden mooie plannen in de uitvoering, worden kansen niet benut of worden er plannen gerealiseerd met te weinig belevingskwaliteit. De ‘Leidraad Ruimte voor Recreatie & Toerisme’ voorziet beleidsmakers R&T hierin handvaten en biedt inzicht in ‘hoe’ integratie tussen R&T enerzijds en het ruimtelijk domein anderzijds, kan worden bereikt.
- Een aantal instrumenten om de impacts van toerisme te laten zien zijn er inmiddels ook. Zo heeft het NBTC [‘De Staat van bestelling Nederland’](#) ontwikkelt, een online dashboard met relevante indicatoren over de staat van duurzaam toerisme in Nederland. Het dashboard geeft inzicht in belangrijke indicatoren van de economische, sociaal-maatschappelijke en ecologische impact van toerisme in Nederland. De provincie Overijssel beschikt over een [kansenkaart](#) die een interactief overzicht biedt in het aanbod van de vrijetijdseconomie waarmee men beleid kan vormgeven kan worden op gebieds- en aanbodontwikkeling. Ook in Fryslân is de afgelopen jaren veel werk verzet. De [monitor Gastvrij Fryslân](#) is het kennisportaal van het programma Gastvrij Fryslân 2028 van de provincie Fryslân. In de monitor wordt kennis op het gebied van de gastvrijheidseconomie in Fryslân bijeengebracht en ontsloten voor overheden, ondernemers, onderwijs, inwoners en overige belanghebbenden als terreinbeheerders.
- Daarnaast kan er gebruik gemaakt worden van een aantal ruimtelijke instrumenten om slimme groei af te dwingen. Denk bijvoorbeeld Recreatiezonering Veluwe, een instrument om natuur te beschermen maar ook ontwikkeling elders, in randzones juist wél mogelijk te maken. In het Nationaal Park Sallandse Heuvelrug zijn er [rust- en druktezones](#) en is in het [Omgevingswetprogramma Utrecht](#) opgenomen om van koppelkans naar koppelverplichting te gaan om zo een betere integraliteit te kunnen waarborgen. Tevens wordt er geëxperimenteerd met [dynamisch](#) zoneren.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- Zowel internationaal als nationaal zijn er een aantal instrumenten om toerisme en recreatie in kaart te brengen. Monitoring is enorm belangrijk, meten is immers weten. Met het programma 'Toeristische Data op orde' is Fryslân op de goede weg, maar het is belangrijk om deze data en informatie infrastructuur te bestendigen.
- Wat te meten als "succes" is aan veranderingen onderhevig (van smalle economische definitie, naar een bredere maatschappelijke, oftewel slimme). Hierbij wordt gekeken naar de impacts (zowel positieve als negatieve) van toerisme en recreatie op economie, maatschappij en natuur/landschap, maar ook de verschillende waarden van toerisme.
- Een aantal genoemde instrumenten gaan over het zoeken naar balans en kunnen voor Fryslân dienen als een afwegingskader voor besluitvorming en als mogelijke leidraad.

2.6 Plekken waar slimme groei wordt toegepast

Welke gebieden elders zijn goede voorbeelden waar slimme groei al wordt gehanteerd?

Internationaal

- Het land [Bhutan](#) meet levenskwaliteit op een andere manier dan met het bruto nationaal inkomen, namelijk Bruto Nationaal Geluk en gaat over de bevordering van billijke en duurzame sociaaleconomische ontwikkeling, behoud en bevordering van culturele waarden, behoud van het natuurlijke milieu, goed bestuur van ondernemingen en toerisme moet hier aan bijdragen.
- [Toerisme Vlaanderen](#) heeft met '[Reizen Morgen](#)' een ambitieuze toekomstvisie, met als doel de positieve kracht van toerisme te versterken. Zo kan Vlaanderen bloeien als een innovatieve, inspirerende en kwalitatieve bestemming ten bate van de plek, haar bewoners, ondernemers en bezoekers.
- Vancouver Island, Canada: voor het eerst ter wereld is de destiniemakingorganisatie omgezet naar een 'social enterprise' (sociale onderneming). De naam 'Tourism Vancouver Island' werd vervangen door [4VI](#) (vóór Vancouver Island) Deze omzetting is een sterk statement, dat is opgepikt door vooraanstaande platforms als [Skift](#) en [PhocusWright](#). Het is ook een fundamentele andere denk en werkwijze. Men denkt niet meer in marketingtermen, maar in termen van het optimaliseren van sociale impact
- In o.a. Oostenrijk is men via het EU-programma [Alpine Pearls](#) en deze samenwerking benadrukt het belang van duurzaam toerisme, waarbij toeristische attracties worden gecombineerd met milieuvriendelijke actieve mobiliteit, maar ook wordt gekeken naar milieuvriendelijke vrijetijdsvoorzieningen, ecologische minimumnormen en seizoensspreiding met het oog op klimaatadaptatie. In 2018 was er een Nederlandse delegatie op bezoek in deze regio om meer te leren over [innovatie in duurzaam toerisme](#).
- In Slovenië is er de afgelopen jaren gewerkt aan de '[Green Scheme of Slovenian Tourism \(GSST\)](#)', het grootste programma voor duurzaam toerisme in het land. Dit programma, gelanceerd in 2014, heeft tot doel duurzame praktijken te introduceren in het Sloveense toerisme en zowel toeristische bedrijven als bestemmingen aan te moedigen om duurzaamheid in hun activiteiten te omarmen.

Sinds de start is het certificeringsprogramma uitgegroeid tot meer dan 200 leden, bestaande uit 59 Sloveense bestemmingen, en tal van accommodaties en andere dienstverleners.

- In [Wales](#) vormt duurzaamheid de kern van de '[Welcome to Wales-strategie](#)', die zich richt op de seizoensinvloeden, uitgaven en spreiding. Dit stimuleert het groeiende toerisme in de daluren, moedigt bezoekers aan om langer te blijven, meer uit te geven en de rustigere toeristische plekken te promoten. Samenwerking met lokale autoriteiten, nationale parken, bedrijven en gemeenschappen is essentieel om dit te bereiken. Toerisme is onderdeel van de 'bezoekerseconomie' en levert een positieve bijdrage aan alle aspecten van het leven in Wales - helpt bij het creëren van welvaart, vertrouwen, werkgelegenheid, culturele regeneratie, waardering voor het milieu, gezondheidsvoordelen en plezier. Maar denk bijvoorbeeld ook het actief in stand houden van taal.
- Vanuit Italië, wordt er in rurale regio's ingezet op '[slow tourism](#)' en wordt gekenmerkt door het verminderen van de mobiliteit en door de tijd te nemen om de lokale geschiedenis en cultuur te verkennen, terwijl het milieu wordt ondersteund. De belangrijkste doelen van de reiziger zijn ontspanning, zelfreflectie, ontsnapping, nieuwe dingen zoeken, betrokkenheid en ontdekking. Het brengt welvaart zonder schade aan het milieu en aan de culturele identiteit. Langzaam reizen kan de lokale economie een boost geven, de lokale bevolking ertoe brengen te blijven en dorpen die anders verlaten waren, nieuw leven in te blazen.
- Duurzaamheid is zomaar een handeling in [Costa Rica](#); het is een manier van leven. Met als doel om tegen 2021 het eerste klimaatneutrale land ter wereld te zijn, worden duurzame praktijken waargenomen in elke regio van het land, in alle sectoren, overgenomen door alle burgers en omarmd door bezoekers. Van de lokale Costa Ricaanse keuken tot ambachtelijk handwerk tot traditionele gewoonten en vieringen, duurzaamheid is diep verankerd in de cultuur en tradities van Costa Rica. Het [toeristisch product](#) is niet alleen bedoeld om toeristen prachtige natuurlijke ervaringen te bieden, maar ook om bezoekers te informeren en te onderwijzen over het belang van de bescherming van de natuur.
- Op het Schotse eiland [Arran](#) willen ze graag dat bezoekers verantwoord omgaan met de natuurlijke omgeving en wordt hen gevraagd om de '[Arran Pledge](#)' te ondertekenen waarin ze beloven met respect om te gaan met de natuur. In Nieuw-Zeeland doet men iets vergelijkbaars en heet dat de '[Tiaki Promise](#)', waarin men belooft goed om te gaan met mensen, natuur en cultuur.

Nederland

- Om slimme groei mogelijk te maken is helder zoneren soms een oplossing om aan te geven waar groei mogelijk is en waar vooral niet. Op bijvoorbeeld de Veluwe is een van de grootste Natura 2000 gebieden van Nederland, maar trekt jaarlijks ook enorme aantallen bezoekers (toeristen en recreanten). Het doel van recreatiezonering is om te komen tot een goede balans tussen natuur en recreatie. De [kaart](#) laat zien in welke zones meer ruimte is voor recreatie en op welke plekken de natuur extra rust en ruimte nodig heeft.
- Stichting [BOEi](#) werkt vaak in allerlei plekken als aanjager bij het herbestemmen en restaureren van (cultureel, industrieel, religieus en agrarisch)erfgoed. Hiermee probeert de stichting op een slimme manier maatschappelijke waarde te creëren voor zowel bewoners als bezoekers.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

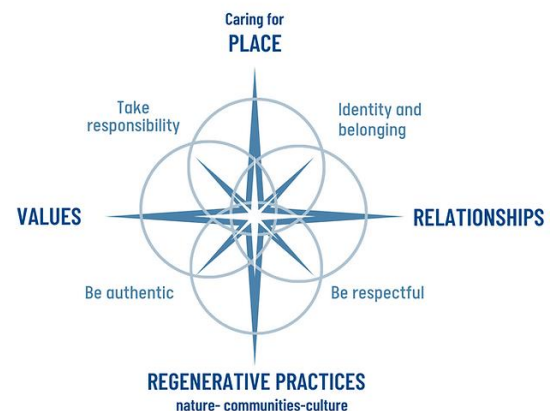
- Alle voorbeelden laten zien dat toerisme een integraal onderdeel is van duurzame ontwikkeling.
- De connectie met andere gebruiksvormen is essentieel en maakt een regio sterker
- Het landschap als waardevolle onderlegger voor het toeristisch product is van groot belang.
- Fryslân zou toerisme en recreatie een integraal moeten inpassen, connecties moeten maken met andere sectoren, en op een verantwoorde manier gebruik moeten maken van het landschap.

2.7 Projecten waar slimme groei wordt toegepast

Wat zijn (inter)nationale voorbeelden van projecten waar slimme groei wordt toegepast?

Internationaal

- Het Australische project, [Tourism CoLab](#), gaat over het herontwerpen van toerisme voor een regeneratieve toekomst. Kritische, creatieve en nieuwsgierige denkers en werken samen met vooruitstrevende plaatsen, organisaties, bedrijven en gemeenschappen die een heldere kijk op de toekomst willen en hoe die tegemoet te treden. Dit project probeert bezoekerseconomieën opnieuw voor te stellen, zodat ze deel kunnen uitmaken van de oplossing die bijdraagt aan het bouwen van bloeiende plaatsen en gemeenschappen.
- Het living lab rondom regeneratief toerisme genaamd, [The Islander Way](#), komt van het eiland Tasmanië (Australië) en heeft als doel om samen met de gemeenschap de toekomst van toerisme te ontwerpen met behulp van regeneratieve toerismeprincipes en -praktijken. Het project probeert met de gemeenschap samen te werken om innovatieve, plaatsgebonden en gemeenschap gestuurde projecten te identificeren, samen te ontwerpen en te incuberen.
- De projecten van het consortium [PANTOUR / Next Tourism Generation Skills Alliance](#) richten zich op het ontwerpen van innovatieve en coöperatieve oplossingen om tegemoet te komen aan de vaardigheidsbehoeften (Green, Digital and Social) in het toerisme-ecosysteem. Met deze resultaten wil PANTOUR werkzoekenden, werklozen en werkende werknemers uit de industrie, werkgevers en MKB ten goede komen, waarbij speciale aandacht wordt besteed aan het om- en bijscholen van de beroepsbevolking met betrekking tot toekomstige vaardigheidsbehoeften na de gevolgen van Covid-19 in de industrie. De [NTG-toolkit](#), opgebouwd rond drie vaardigheidensets, geeft ideeën, voorbeelden en hulpmiddelen voor het verbeteren van digitale, groene en sociale vaardigheden met behulp van goede voorbeelden, beoordelingsmethoden en ondersteunende instrumenten gericht op de toeristische subsectoren.
- Op vele plekken in de wereld zet men in op Blue Zones, plekken waar gezondheid en welzijn hoog in het vaandel staan, zoals bijvoorbeeld het '[Airdrie Blue Zones](#)' project in Canada.
- In de Koreaanse hoofdstad Seoul is bezig met een belangrijke paradigmaverschuiving, waarbij het verandert van een autocentrisch, op ontwikkeling gericht stedelijk landschap in een landschap dat

de levenskwaliteit van zijn mensen en het belang van functionerende ecosystemen waardeert. Door een verhoogde snelweg te slopen en een deel van de historische [Cheonggyecheon](#)-rivier bloot te leggen, creëerde het Cheonggyecheon-restauratieproject zowel ecologische als recreatieve mogelijkheden langs een 9 kilometer lange corridor in het centrum van Seoul. Het project heeft bewezen katalyserend te zijn en economische groei en ontwikkeling te stimuleren in een gebied van Seoul dat de afgelopen decennia was weggekward.

Nederland

- Het project '[Waterdunen](#)' in Zeeland combineert natuur, recreatie en getijdenwerking in een innovatieve kustversterking met veiligheid als randvoorwaarde. Het project laat zien dat Zeeland vandaag de dag anders (lees: slim) met water omgaat.
- In gebiedsontwikkelingsprojecten als [Lottum](#) en [Reimerswaal](#) wordt water veiligheid combineert met natuurontwikkeling, recreatie en toerisme. Er ontstaan mogelijkheden om recreatie rondom de bestaande camping aan de Maas te vergroten, eventueel in combinatie met de aanleg van een jacht- of passantenhaven. Daarnaast is het van belang dat het Maasdal met fiets- en wandelpaden goed toegankelijk blijft voor toeristen en recreanten, ook tijdens de uitvoering, aangezien het een aantrekkelijk uitloopgebied is dat op een natuurlijke manier nog verder versterkt kan worden.
- Rivierklimaatpark [IJsselpoort](#) heeft als doel om tussen Arnhem en Giesbeek een uniek rivierpark te realiseren. Dit plan zorgt voor toegankelijke uiterwaarden die klimaatextremen kunnen blijven opvangen. Er is ruimte voor rijke natuur, duurzame landbouw, recreatie en bedrijvigheid. Hiermee verandert het riviergebied in een aantrekkelijke, veilige en toekomstbestendige leefomgeving met de goed bevaarbare IJssel als betrouwbaar middelpunt.
- De provincie Utrecht groeit de komende jaren flink en middels '[Groen Groeit Mee](#)' is de afspraak dat bij alle ruimtelijke plannen en gebiedsontwikkelingen, de groenontwikkeling evenwichtig en volwaardig wordt meegenomen. Zo dragen we al in meer dan vijftig groene programma's met elkaar. Hiermee wordt beter zorg gedragen voor cultureel erfgoed, wordt er mee groen gecreëerd en worden groenvoorzieningen makkelijk bereikbaar voor iedereen. In gezamenlijkheid wordt gezorgd we voor een gezonde leefomgeving en verduurzaming van de provincie Utrecht.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- Op project niveau zijn er vele voorbeelden waarbij op een slimme manier toerisme en recreatie integraal onderdeel te laten zijn van duurzame ontwikkeling door deze te verknopen met andere opgaven.
- De meeste projecten laten zien dat een belangrijke conditie voor succes is om deze integrale aanpak in gezamenlijkheid met verschillende overheden, sectoren en de lokale gemeenschap op te pakken.
- Hoe toerisme en recreatie in een vroegtijdig stadium kan worden geagendeerd bij andere beleidsterrein valt te lezen in de Leidraad Ruimte en Recreatie.

2.8 Netwerken om kennis op te halen over slimme groei

Wat zijn relevante (inter)nationale netwerken om kennis op te halen over slimme groei?

Internationaal

- [NECSTour](#), of voluit Network of European Regions for Sustainable and Competitive Tourism, zet zich in voor interregionale projecten die 'Tourism Governance' in Europa versterken. Inmiddels zijn 70 organisaties aangesloten bij NECSTour. De organisatie werkt vanuit de "Five S of sustainable tourism of Tomorrow": Smart destinations, Sociocultural balance, Skills and talent, Safety and resilience, Statistics and measurability.
- Het netwerk '[CityDNA](#)', voorheen European Cities Marketing, is een Europese alliantie voor kennisdeling tussen steden en stedelijke regio's. CityDNA organiseert diverse events en congressen. Het heeft een aantal actieve werkgroepen op de volgende thema's: City Cards, Marketing & Communication, Meetings Industry, Research & Insights, Sustainability, Tourist Information Centres en de Trend Room. Verder zet CityDNA zich actief in voor nieuwe kennisontwikkeling middels het stimuleren en faciliteren van onderzoek en voor kennisdeling.
- Global Sustainable Tourism Council ([GSTC](#)) stelt wereldwijd duurzame normen vast en beheert deze, ook wel bekend als de GSTC-criteria. Er zijn twee soorten: *Bestemmingscriteria* voor beleidsmakers binnen de overheid en bestemmingsmanagers en *Industriecriteria* voor hotels en touroperators. De GSTC-criteria vormen de basis voor accreditatie van certificeringsinstanties die hotels/accommodaties, touroperators en bestemmingen certificeren als duurzaam beleid en duurzame praktijken. GSTC certificeert niet rechtstreeks producten of diensten, maar accrediteert degenen die dat wel doen.
- [Future of Tourism Coalition](#) is een initiatief dat partijen samenbrengt die de behoefte van een bestemming centraal stellen. Gezamenlijk heeft deze coalitie een 13-tal gidsprincipes ('[Guiding Principles](#)') vastgesteld.
- [EuroCities](#) het netwerk van meer dan 200 steden in 38 landen, die 130 miljoen mensen vertegenwoordigen, die samenwerken om een goede kwaliteit van leven voor iedereen te garanderen. Thema's waar EuroCities zich mee bezig houdt zijn: Healthy and moving cities, Inclusive cities, Innovative city governments, Localising global challenges, Prosperous cities, Vibrant cities
- [Digital Tourism Think Tank](#) (DTTT) is een wereldwijd netwerk voor bestemmingen, toeristisch onderzoek en toeristische evenementen. De DTTT focust op digitalisering en duurzame ontwikkeling van de toeristische sector.
- [Tourism Declares a Climate Emergency](#) bestaat om alle partijen die actief zijn in het toerisme in staat te stellen de klimaatactieplannen uit te voeren die nodig zijn om de uitstoot van de sector tegen 2030 te halveren. De organisatie is van mening dat de complexe aard van de toeristenindustrie, de gevolgen voor het klimaat (vooral door de luchtvaart) en het potentieel voor positieve invloed en transformerende verandering, maken dat het Tourism Declares a Climate Emergency-initiatief noodzakelijk. Dit is zelfs nog urgenter geworden nu de sector zich probeert te herstellen, vernieuwen en op nieuw uit te vinden in de context van de COVID-19-crisis.

Nederland

- Kennisnetwerk [Destinatie Nederland](#) is de netwerk- en brancheorganisatie van bestemming- en citymarketing organisaties in Nederland. Ze vormen het landelijke kennisnetwerk van, voor en door professionals uit de sector en zijn de collectieve belangenbehartiger van de branche.
- Vrijtijdsnetwerk (VTN) is het ambtelijke netwerk op provinciaal niveau waarin in gezamenlijkheid wordt nagedacht over vrije tijd, toerisme, recreatie en gastvrijheid.
- De Landelijke Data Alliantie ([LDA](#)) is een open netwerk van alle partijen in Nederland die behoefte hebben aan data en inzichten over toerisme van, naar en in ons land. Alle deelnemers zijn actief in de vrijetijdseconomie. De gemene deler is behoefte aan afstemming over bestaande data en

inzichten, de wens om waar nodig aanvullende data te verzamelen en de motivatie om relevante data en inzichten te delen en ontsluiten.

- [#NL Tourism Research Network](#) is een academisch netwerk waarin wetenschappers van alle Nederlandse instellingen voor hoger onderwijs (HBO + WO) samenkomen om te werken aan een robuuste kennisinfrastructuur en een solide kennisagenda op het gebied van toerisme, vrije tijd, gastvrijheid en mobiliteit.
- Gastvrij Nederland, verschillende brancheorganisaties, NBTC, het Ministerie van EZK, IPO, VNG en het Centre of Expertise Leisure Tourism and Hospitality (CELTH) werken gezamenlijk aan duurzaam herstel van de gastvrijheidssector binnen de [Taskforce](#) Samenwerking Gastvrijheidssector.
- Het '[Hospitality Pact](#)' brengt allerlei partijen bijeen in de gastvrijheidssector werken aan arbeidsmarkt uitdagen. Het pact biedt een kompas om actief te werken aan onderzoek, sociaal beleid gericht op goed werkgeverschap, sterk beroepsonderwijs voor de gehele beroepskolom (VMBO, MBO, HBO en WO), een infrastructuur voor Leven Lang Leren en arbeidsmarktpromotie.

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- Zowel internationaal als nationaal zijn er nuttige netwerken (ambtelijk, sectoraal, academisch, of mix) rondom het gastvrijheidsdomein. In al deze netwerken staat het slim gebruik maken van toerisme en recreatie centraal. Deze netwerken dwingen tot een blik naar buiten en zijn voor Fryslân zinvol want je hoeft niet alles zelf uit te vinden, maar de netwerken geven juist mogelijkheden om van andere regio's te leren.
- Netwerken zijn alleen geen vanzelfsprekendheid. Het is belangrijk om tijd te investeren en alloceren voor ambtenaren om deze netwerken (verder) te verkennen, te onderhouden en actief in te participeren.

2.9 Frisdenkers voor meer inspiratie over slimme groei

Wie zijn de frisdenkers die Fryslân kunnen inspireren om slimme groei beter toe te passen?

Internationaal

- [Anna Pollock](#) - Founder of Conscious Travel.
- [Diane Dredge](#) – Mede-oprichter van het Tourism Co-Lab, en internationaal erkend auteur op terrein van regeneratief toerisme.
- [Elke Dens](#) - Director of Global Programmes bij The Travel Foundation.
- [Freya Higgins-Desbiolles](#) - Internationaal erkend criticaster op traditionele vormen van toerisme.
- [Hjörtur Smáráson](#) - Voormalige CEO van Visit Greenland.
- [Jeremy Sampson](#) - CEO van de The Travel Foundation
- [Jeremy Smith](#) – Mede-oprichter van het initiatief Tourism Declares a Climate Emergency.
- [Leyla Acaroglu](#) - Founder DisruptDesign.co
- [Loretta Bellato](#) - Centre for Urban Transitions, Swinburne University of Technology, onderzoeker en internationaal erkend auteur op terrein van 'regeneratief toerisme'.
- [Marco Lucero](#) – Mede-oprichter Cuidadores de Destinos.
- [Nick Hall](#) - Founder of Digital Tourism Think Tank.
- [Peter de Wilde](#) - CEO ad interim Toerisme Vlaanderen en administrateur-generaal Agentschap Onroerend Erfgoed.

- [Peter Romer Hansen](#) - Mede-oprichter van Group Nao.
- [Signe Jungersted](#) - Mede-oprichter van Group Nao.
- [Vincent Nijs](#) - Chief Strategist/Strategisch adviseur van de CEO bij Toerisme Vlaanderen.

Nederland

- [Fam. Slager](#) (Tim, Luke & Cees) – Molecaten Group
- [Geerte Udo](#) – Directeur van amsterdam&partners
- [Jan Rotmans](#) – Erasmus Universiteit Rotterdam & Medeoprichter DRIFT
- [Jasper Heslinga](#) - NHL Stenden Hogeschool
- [Joks Janssen](#) - Universiteit van Tilburg - de 'wederOMbouw van Nederland'
- [Kees Klomp](#) – Lector bij Hogeschool Rotterdam en verbonden aan het Thrive Institute
- [Martijn Duineveld](#) – Universiteit van Wageningen
- [Martin Boisen](#) – For the Love of Place & Rijksuniversiteit Groningen
- [Onno Roukens](#) – Mede oprichter van Globally Cool
- [Stefan Hartman](#) - NHL Stenden Hogeschool
- [Tinco Lycklama à Nijeholt](#) – Mede-oprichter Bureau voor Ruimte en Vrije Tijd
- [Zef Hemel](#) – Bijzonder hoogleraar aan de TU Delft & Rijksuniversiteit Groningen

Wat leert Fryslân hiervan / wat kan Fryslân hier mee?

- “Frisse ogen inspireren” – De blik van buiten kan Fryslân helpen om met innovatieve ideeën te komen voor het concretiseren en toepassen van slimme groei in de toeristisch-recreatieve sector in Fryslân.
- “Vreemde ogen dwingen” - De blik van buiten kan Fryslân helpen om meer urgentie te creëren voor slimme groei.

3. Conclusie en aanbevelingen

Uit deze quickscan komt naar voren dat het idee van slimme groei op verschillende plekken ter wereld wordt ingezet als leidmotief voor een duurzamere regionale ontwikkeling. Deze quickscan geeft een eerste overzicht van hoe er elders wordt gedacht en wat er zoal elders gedaan wordt. Zoals de term 'quickscan' al aangeeft, dit overzicht is waarschijnlijk niet volledig en biedt het geen maatwerkoplossing. Het dient vooral als inspiratie voor Fryslân om de ingeslagen koers van slimme groei verder in te slaan met daarin eigen keuzes te maken en accenten aan te brengen.

3.1 Wat is slimme groei en hoe nu verder?

Slimme groei is een veel gebruikte term in de geografie en planologie, maar nog niet zozeer voor toerisme en recreatie. Echter, de onderliggende principes van de term passen goed bij het denken over in goede banen leiden van bestemmingsontwikkeling en de principes kunnen concreet worden doorvertaald naar toerisme en recreatie in Fryslân. In essentie gaat het om het bereiken van een duurzame vorm van toerisme en daarmee betere plekken te creëren waar mensen kunnen wonen en leven, en betere plekken voor mensen om te kunnen bezoeken. Met het omarmen van slimme groei en de onderliggende principes gaat duidelijk over veel meer dan positionering en marketing, het gaat over de bredere ruimtelijk-economische, sociaaleconomische en ecologische ontwikkeling van plekken.

“Slimme groei gaat over het nastreven van een duurzame, volhoudbare vorm van toerisme dat (steeds opnieuw, omdat de maatschappij dynamisch is) in staat is om betere plekken te creëren waar mensen kunnen wonen en leven, betere plekken voor mensen om te kunnen bezoeken en betere plekken voor het welzijn van de natuur/ecologie.”

Er is sprake van “slimme groei” als het geheel van stakeholders tezamen, en steeds opnieuw omdat de maatschappij dynamisch is, een balans weet te vinden tussen de kwaliteit van het werk voor ondernemers en werknemers, de kwaliteit van beleving voor bezoekers, de kwaliteit van leven voor bewoners en de kwaliteiten van de plek (erfgoed, natuur, ecosystemen). Het kennen van wat stakeholders verstaan onder kwaliteit is randvoorwaardelijk; slimme groei vraagt om kennisopbouw

Met het programma Gastvrij Fryslân 2028 is een koers ingezet die goed past binnen de mondiale en nationale ontwikkelingen over hoe toerisme wordt gezien en gebruikt. Slimme groei gaat over het nastreven van een duurzame, volhoudbare vorm van toerisme dat (steeds op nieuw, in samenhang met een dynamische maatschappij) in staat is om betere plekken te creëren waar mensen kunnen wonen en leven, betere plekken voor mensen om te kunnen bezoeken en betere plekken voor het welzijn van de natuur/ecologie. Deze grotere doelen zijn ook helder terug te zien in het bestuursakkoord 2023-2027 (Oparbeidzje foar Fryslân), maar in hoeverre toerisme en recreatie een rol kunnen spelen als middel in het bereiken van deze doelen wordt niet concreet gemaakt. Dit is opmerkelijk, aangezien er de afgelopen jaren hard is gewerkt om de gastvrijheidseconomie op een slimme manier te ontwikkelen. Het is dan ook een stap terug als toerisme niet als een volwaardig middel voor het stimuleren van regionale ontwikkeling wordt gezien. Dat zou afbreuk doen aan de inspanningen die afgelopen 10-15 jaar zijn gedaan om Gastvrij Fryslân te krijgen waar het nu is.

3.2 Aanbevelingen voor werken met slimme groei

Slimme groei past goed binnen de wereldwijde paradigmaverschuiving en daarmee een ontwikkeling naar vormen van toerisme die bijdragen aan een groter maatschappelijk doel. Om dit te kunnen realiseren is het van belang dat de lusten worden gestimuleerd en de lasten worden geminimaliseerd. De bevindingen die in deze quickscan zijn gepresenteerd vormen een basis voor een reeks aanbevelingen voor het werken met slimme groei:

1. Kijk per principe van slimme groei wat er al gedaan wordt in Fryslân en waar nog verder op ingezet moet worden. De 10 principes van slimme groei, die in dit stuk omschreven worden, bieden concrete aanknopingspunten voor Fryslân om toerisme en recreatie in te zetten voor slimme groei.
2. Bepaal en laat zien aan welke grotere maatschappelijke doelen wordt bijgedragen door de gastvrijheidseconomie. Bij slimme groei is toerisme niet een doel op zich, maar een middel om (op een slimme manier!) bij te dragen aan een groter maatschappelijk doel zoals bijvoorbeeld het versterken van het platteland en vergroten van de leefbaarheid voor de Friezen. Probeer inzichtelijk te maken aan welke grotere maatschappelijke doelen (bijvoorbeeld SDGs) toerisme en recreatie in Fryslân op een slimme manier bijdraagt (en ook welke niet). Benut hiervoor de denkwijze van de 'Doughnut Destination' (zie paragraaf 2.5) om vroegtijdig te weten en te kunnen ingrijpen wanneer de sector 'over presteert' en tot negatieve gevolgen leidt en wanneer de sector 'onder presteert' waardoor er eveneens negatieve gevolgen ontstaan.
3. Blijf inzetten op, en investeren in, de vrijetijdbehoefte van de Friezen zelf. Toerisme gaat niet alleen over mensen van ver, maar ook over de kwaliteit van leven van de eigen inwoners. COVID-19 heeft laten zien dat vrije tijd van onschatbare waarde is voor het welzijn van mensen en dat een zinvolle besteding van vrije tijd alleen maar belangrijker gaat worden. Naast het inzetten op prettig wonen en werken, moet de provincie Fryslân dan ook niet vergeten in te zetten op een vitaal aanbod voor toerisme en recreatie om te blijven voldoen aan deze vrijetijdsbehoefte van de eigen inwoner.
4. Weeg lusten en lasten af en zoek naar een goede Friese balans. Slimme groei gaat over de lasten en lusten van toerisme beter in balans brengen. Maak gebruik van instrumenten die deze lasten en lusten in kaart brengen (monitoring en een goede datainfrastructuur is hiervoor essentieel!). Beperk je daarbij niet tot alleen de economische kant, maar ook de meer verborgen maatschappelijke en landschappelijke lasten en lusten. Naast het zoeken naar balans dienen dergelijke instrumenten tevens als een afwegingskader voor besluitvorming en als mogelijke leidraad voor Fryslân.
5. Verbind toerisme en recreatie met andere maatschappelijke opgaven op een slimme manier. De toeristische en recreatieve sector is geen losstaand geheel en is op zijn 'slimst' wanneer dit een integraal onderdeel van duurzame regionale ontwikkeling kan zijn. Voor een sterke regio is het essentieel om toerisme, recreatie en vrije tijdslim te verbinden met andere maatschappelijke opgaven door slimme connecties te maken met andere gebruiksvormen op het platteland. Denk bijvoorbeeld hoe landbouw, natuur, erfgoed, etc. kunnen profiteren van de gastvrijheidseconomie. Het Friese landschap is in hierin een waardevolle onderlegger voor het toeristisch product is van groot belang.
6. Integraliteit doe je in gezamenlijkheid. Fryslân zou moeten blijven inzetten om toerisme en recreatie een integrale in te passen, connecties moeten maken met andere sectoren, en op een verantwoorde manier gebruik moeten maken van het landschap. Deze integrale aanpak is het meest kansrijk door dit in gezamenlijkheid met verschillende overheden, sectoren en de lokale gemeenschap op te pakken. Hoe toerisme en recreatie in een vroegtijdig stadium kan worden geagendeerd bij andere beleidsterrein valt te lezen in de Leidraad Ruimte voor Recreatie & Toerisme (uitgegeven in 2023).

7. Blijf investeren in relevante netwerken. Zowel internationaal als nationaal zijn er nuttige netwerken (ambtelijk, sectoraal, academisch, of mix) rondom het gastvrijheidsdomein. In al deze netwerken staat het slim gebruik maken van toerisme en recreatie centraal. Deze netwerken dwingen tot een blik naar buiten en zijn voor Fryslân zinvol want je hoeft niet alles zelf uit te vinden, maar de netwerken geven juist mogelijkheden om van andere regio's te leren. Netwerken zijn alleen geen vanzelfsprekendheid. Het is belangrijk om tijd te investeren en alloceren voor ambtenaren om deze netwerken (verder) te verkennen, te onderhouden en actief in te participeren.

8. Hou vast aan de ingezette koers, maar blijf om je heen kijken. De blik van buiten kan Fryslân helpen om met innovatieve ideeën te komen voor het concretiseren en toepassen van slimme groei in de toeristisch-recreatieve sector in Fryslân. De blik van buiten kan daarnaast Fryslân helpen om meer urgentie te creëren voor slimme groei.

Colofon

Versie

Concept versie, augustus 2023

Onderzoek en auteur

Jasper Heslinga *European Tourism Futures Institute (ETFI), NHL Stenden Hogeschool*
Stefan Hartman *European Tourism Futures Institute (ETFI), NHL Stenden Hogeschool*

Begeleidingsgroep

Els Zijlstra *Provincie Fryslân*
Geesje Duursma *Eigenaar 'De Plaets', Burgum*
Gertjan Elzinga *Elzinga & Oterdoom Advies*

In opdracht van

Provinsje Fryslân

Met dank aan:

Het team van het European Tourism Futures Institute (ETFI) voor input gedurende de brainstorm die ten grondslag ligt aan dit rapport.

Opmaak

Jasper Heslinga

Alle teksten en visuals in deze uitgave mogen vermenigvuldigd of openbaar gemaakt worden, mits met bronvermelding. Hoewel wij bij de totstandkoming van deze uitgave de grootst mogelijke zorgvuldigheid hebben betracht, bestaat altijd de mogelijkheid dat bepaalde informatie niet klopt, of na verloop van tijd verouderd, of niet meer juist is. Waar bekend zijn de bronnen vermeld.